

A. GİRİŞ

Her alanda olduğu gibi İslam Mezhepleri Tarihi alanında da bize intikal eden mirasın tamamını henüz yayın dünyasına kazandırabilmiş değiliz. Basılan eserlerin, kütüphane raflarında basılmayı bekleyen yazmalar yanında çok fazla bir yekûn tuttuğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle de sahip olduğumuz bu mirasın bir kısmının, resmi kayıtlarda olduğu halde, fiilen kütüphanelerdeki yerlerinde olmadığına zaman zaman şahit olmamız işin vahametini ve önemini daha da artırmaktadır. Geçmişte olduğu gibi bu gün de Bağdat kütüphanelerinin başına gelen yıkım ve talanın gelecekte farklı coğrafyalarda diğer kütüphanelerin de başına gelmeyeceğine dair elimizde bir garanti yoktur. Bu bakımdan bu eserlerden neşredilmeye layık olanların, edisyon kritikli olarak bir an önce yayınlanması ve alanlarında araştırma yapan ilim adamlarının istifadesine sunulması gerekmektedir. Bu da öncelikle, biz akademisyenlerin yapması gereken görevler arasında yer almalıdır. Böylece ecdadımıza olan vefa borcumuzu bir nebze yerine getirmiş oluruz.

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yukarıda zikrettiğimiz eserin bir doktora çalışmasına konu edilmesi isabetli ve sevindirici bir hadisedir. Bundan dolayı hem tez danışmanı, hem de konuyu çalışan bilim adamı tebrik ve takdir edilmeye layık bir işi gerçekleştirmişlerdir.

Ancak yazma eserlerin edisyon kritiği yapılırken, bunu kurallarına göre yapmak ve işi ciddiye almak gerektiğini söylemeye gerek bile yoktur. Bu makalede, edisyon kritikte izlenmesi gereken metot ve uyulması gerekli kurallar açısından, adı geçen çalışmanın, özellikle 'Giriş' ve 'Hilâfiyyât'ın Arapça Metni' bölümlerinin kısmî birer değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır¹. Değerlendirmemiz eserin tamamını, özellikle 'Tercüme' kısmını kapsamayacaktır. Zira bu bölümleri değerlendirmeye almak bir makale boyutunu aşmakta, ikinci bir makaleye konu teşkil etmektedir.

B. TAHKİK/EDİSYON KRİTİKTE İZLENİLEN USÛL

Tahkike Başlamadan Önce Yapılması Gerekenler

a. Nüshaların ve Tahkikte Esas Alınacak Nüshaların Tespiti

YAZMA ESERLERİN TAHKİKİNDE METODOLOJİK PROBLEMLER

("Mestcizâde'nin 'al-Hilâfiyyât bayna al-Hukama' ma'a al-Mutakallimîn va al-Hilâfiyyât bayna al-Mu'tazila ma'a al-Aşâ'ira va al-Hilâfiyyât bayna al-Aşâ'ira ma'a al-Mâturîdiyya' Adlı Eseri"*
Örneği)

Seyit BAHÇIVAN

Yrd. Doç. Dr., S.Ü.İlahiyat Fakültesi
İslam Mezhepleri Tarihi Öğretim Üyesi

* Ülker Öktem, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 1993.

¹ Edisyon kritik metodu konusunda yazılan bazı eserler için bkz. Abdusselâm Hârûn, *Tahkîku'n-Nusûs ve Neşrhâ*, Salahuddîn el-Müneccid, *Kavâidu Tahkîki'l-Mahtûtât*, Ekrem Ziyâ Omerî, *Ta'likâ fî Menheci'l-Bahs ve Tahkîki'l-Mahtûtât*, Beşşâr Awwâd Ma'rûf, *Dabtu'n-Nas ve't-Ta'liku aleyh*, Ramazan Abduttevvâb, *Menâhîcu Tahkîki't-Turâs beyne'l-Kudemâ ve'l-Muhdesîn*, Bergstraesser, *Kavâidu Neşri'n-Nusûs*, Abdülhâdî el-Fadî, *Tahkîki't-Turâs*.

Tahkikte atılacak ilk adım, eserin Türkiye veya dünya kütüphanelerinde yazma nüshalarının olup olmadığının araştırılmasıdır. Yazma nüshaların en değerli olanı; kitabın ve yazarının adı açıkça üzerinde bulunan ve müellifin kaleminden çıkan nüshadır. Şayet kitap, müellifi tarafından yeniden gözden geçirilmiş ve bir takım ilave ve çıkarmalar yapılmışsa bu durumda en değerli nüsha kitabın son şeklini içeren nüshadır. Zira Mes'ûdî'nin Murûcu'z-Zehebî, İbn Haldûn'un Mukaddimesi, makalemizin konusu olan Mestcizâde'nin el-Mesâlik'i başta olmak üzere bazı eserler ikinci kez kaleme alınmıştır². Böyle bir nüsha varsa, tahkikte bu, asıl/ana nüsha olarak alınır ve seçilen diğer nüshalarla karşılaştırılması yapılır. Önem itibarıyla asıl nüshadan sonra; müellife okunmuş, müellifin hayatında yazılmış, müellif nüshasıyla karşılaştırması yapılmış ve müellifin vefatına yakın olan veya alanında otorite bir âlimin tashihinden geçen nüshalar gelmektedir³.

Tahkiki yapılan elimizdeki kitabın dünya ve Türkiye kütüphanelerinde çok sayıda yazmaları mevcuttur. Nitekim Ülker Öktem "eserin yirmi altı nüshasının varlığını tespit etmiş, bunlardan dört nüshanın dışında, yirmi iki nüshayı bizzat görmüş" (s. 9) bulunmakta olduğunu ifade etmektedir. Ancak hiçbir zaman 14 yazma nüshadan bir eser tahkik edilmez, edilecek olursa ortaya yukarıda tavsif ettiğimiz tarzda bir metin karşımıza çıkar. Bunun da adı tahkik değil tahrif olur. Yazma nüshalardan yukarıda saydığımız kriterleri taşıyan 3-4, en fazla 5 nüsha bu iş için yeterlidir. Şayet metnin bazı yerlerinde problemler kalırsa o zaman diğer nüshalara müracaat edilebilir.

Yıllar önce yüksek lisans çalışması için Medine-i Münevvere Mahmûdiyye Kütüphanesi'nde değerli bir yazması bulunan Mestcizâde'nin *el-Mesâlik*'ini düşünmüştüm. Tez konusu olarak sunmak üzere projesini de hazırlamıştım. Ancak o gün için, tez konusu olarak alıp çalışmak kısmet olmamıştı. Bundan iki yıl önce, hemen elimizin altında sayılabilecek Koyunoğlu Müzesi'nde 12201, 12393, 12743 numaralarda kayıtlı üç nüshasından, daha sonra da İstanbul'daki nüshalarını inceleme sonucunda, Süleymaniye Esat Efendi 3370, 3597 ve Hamidiye 1458 numaralı nüshalarından olmak üzere altı nüshaya dayanarak tahkikini yapmıştım. Ancak tahkik sonucunda kitapta, hiç de memnuniyet verici olmayan, Ülker Öktem'in tahkikinde olduğu gibi sayfaların altını doldurup taşıran yoğun nüsha farkları problemi ortaya çıktı. Bir sayfada sadece nüsha farkını gösteren onlarca dipnot numarası oluştu. Kitap okunup anlaşılabilir bir hale geldi. Kitabın bu haliyle yayınlanmasının doğru olmayacağı kanaatine vardım ve o gün mikrofilmimi almadığım Medine-i Münevvere nüshasını temin etmeye karar verdim⁴. Bu nüsha ve daha sonra da bu nüshadan aktarıldığı sonucuna vardığımız Fatih Millet Kütüphanesi nüshası-

² Abdusselâm Hârûn, *Tahkîku'n-Nusûs ve Neşruhâ*, Kahire 1965, s. 31-35; Ekrem Ziyâ Omerî, *Ta'likâ fî Menheci'l-Bahs ve Tahkîku'l-Mahtûât*, el-Medine el-Münevvere 1992, s. 63-64; Abdülhâdî el-Fadlî, *Tahkîku't-Turûs*, Cidde 1982, s. 108-109.

³ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 27-30; Omerî, A.g.e., s. 63-66; Fadlî, A.g.e., s. 104-105.

⁴ Bu nüshayı temin etme konusunda yardımlarını esirgemeyen, Medine-i Münevvere'de ikamet eden ve yaz aylarında memleketi Konya'ya gelen değerli hocamız Muhammed Beşer'e burada teşekkürlerimi ifade ediyorum.

la karşılaştırma sonucu, yazmalarda nadiren karşılaştığımız çok enteresan bir durum ortaya çıktı ve böylece nüsha farklarının çokluğu problemi de çözülmüş oldu.

Mestcizâde, kendisinin de ifade ettiği gibi önce gençlik yılları sayılabilecek dönemde 1114/1702'de Edirne'de Sultan II. Mustafa zamanında kitabının müsveddelerini yazmış, bundan dört sene sonra 1118/1706'da temize çekmiş, bu arada kitap pek çok kimse tarafından istinsah edilerek çoğaltılmış ve piyasaya yayılmıştır. Ancak müellif kitabını temize çektikten sonra ona hayli ilavelerde bulunmuştur. Bu sırada bir taraftan Beydâvî'ye bir hâşiye yazmak diğer taraftan öğrencilerine ders vermek gibi yoğun meşguliyetlerinden dolayı kitabını yeniden gözden geçirmek için vakit de bulamamış, kitaba aşırı talep olmasına rağmen onu istinsahat menetmiştir. 1143/1730 senesinde, temize çekildikten 25 yıl sonra kitabı yeniden gözden geçirmiş, birçok ilave ve az da olsa birtakım çıkarmalarda bulunmuş ve böylece kitap telif edildiği ilk halinden hayli değişikliğe uğramıştır⁵. Günümüz diliyle ifade edecek olursak kitap, ikinci baskıda müellif tarafından yeniden gözden geçirilmiş ve 'gözden geçirilmiş ilaveli baskıya' dönüşmüştür.

Eserin asıl nüsha kabul etmemizi zorunlu kılan, müellif tarafından yeniden gözden geçirilip ekleme ve çıkarmaların yapıldığı nüshadan aktarılan, Ülker Öktem tarafından da metnin tahkikinde kullanılan (Kılıç Ali Paşa, Fatih Millet ve Bursa) nüshaları var ki, bu durum bizzat kendisi tarafından da ifade edilmektedir (s. 475). Ancak kitabın ikinci kez 1143/1730'da yeniden kaleme alındığı gerçeği hiç nazar-ı itibara alınmamış; ya kitabın ikinci defa kaleme alındığı bilgisi farkına varılmadan aktarılmış veya farkına varıldığı halde nazar-ı itibara alınmamış ve bu üç nüshaya diğer nüshalar gibi sıradan birer nüsha muamelesi yapılmıştır. Bunların hiç birisi de tahkikte affedilemeyecek türden hatalardır. Kitap üzerinde uzun yıllar çalışan bir kimsenin bu çok önemli gerçeği mutlaka yakalaması, ona göre nüshaları tasnif etmesi ve bu üç nüshayı asıl alarak, tahkikini de buna göre yapması gerekirdi. Böyle yapmış olsaydı her sayfada verdiği, yalnızca nüsha farklarını gösteren, kitabın metnini okunamaz hale getiren, lüzumsuz onlarca dipnottan, önce kendisi kurtulmuş, sonra da biz okuyucuları kurtarmış ve yormamış olurdu.

Tahkikte takip edilen ikinci bir yöntem daha vardır; o da, nüshalardan her hangi birisi asıl olarak alınmaz, nüshaların tamamından, müellifin kaleminden çıkmış olmaya en yakın ortak bir metin oluşturulur. Bu yöntem asıl alınabilecek muteber bir nüsha bulunmadığı durumlarda, zaruret halinde başvurulması gereken bir yöntemdir. Bu durumda, muhakkikte iki özelliğin bulunması icap eder: 1- Eserin konusuna tam vukûfiyet, 2- Son derece dikkat ve titizlik⁶. Muhakkik Ülker Öktem'in, birinci yöntemi takip ettiğini, "yani müellifin yaşadığı döneme en yakın olan nüsha(yı)... esas olarak aldık" (s. 9) demiş olmasına rağmen, bu ikinci muha-

⁵ Mahmudiyye 1976, vr. 50^b. Kendi ifadesiyle "بمِثِّ تَغْيِيرِ الْكِتَابِ تَغْيِيرًا فَاحِشًا" "Öyle ki kitap çok değişti".

⁶ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 7; Beşşâr 'Awâd Ma'rûf, *Dabtu'n-Nas ve't-Ta'liku aleyh*, Beyrut 1982, s. 10; Omerî, A.g.e., s. 68, 71-72.

taralı yöntemi izlediği görülüyor, ancak muhakkikin bu yöntem için aranan şartları ne ölçüde taşıdığı, ortaya koymuş olduğu metinden anlaşılmaktadır.

b. Metni Düzgün Okuma

Tahkike konu eseri, ciddî, özümseyerek ve doğru olarak birkaç kez okumak gerekir. Uzun yıllar Maturidi'nin *Tevhid*'i üzerinde çalışan hocamız Bekir Topaloğlu şu yerinde tespiti yapmaktadır: “*Tecrübelerim sonunda, bir metni tam ve doğru anlayabilmek için basitten mükemmele doğru seyreden merhalelerin bulunduğunu gördüm: Anlamak için okumak, eğitim öğretim ve benzeri amaçlarla okumak, edisyon kritiğini yapmak için okumak ve nihayet tercüme etmek için okumak*”⁷. Bu da sabır isteyen bir iştir. Zaten sabrı olmayan ve emanete riayeti şiar edinmeyen ve tahkik edilen eserin konusuna hâkim olmayan tahkik işine girişmemelidir⁸. Zira bazen bir kelime veya bir cümlenin doğru okunması ve anlaşılması için günler hatta aylar gerekmektedir. Nitekim meşhur edip ve filolog Câhız (ö.255/869) çok haklı olarak “*Bazen bir kitabın müellifi bir tashîfyanlı okumayı veya düşen bir kelimeyi düzeltmek ister de, serbest ve seviyeli on varak yazmak ona bundan daha kolay gelir*”⁹ tespitini yapmaktadır. **Tahkikte en önemli iş, metnin doğru okunması ve müellifin kaleminden çıkan metne en yakın bir metin oluşturma işidir.** Elimizdeki tezde sağlam ve doğru bir metin ortaya koyma açısından ciddi problemler bulunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda, çoğu metnin anlamını değiştirecek türden hatalara örnekler verilmektedir¹⁰:

Sayfa	Satır	Yanlış okunan kelime/metin	Doğrusu	Açıklamalar
283	14	إمام الركوع	إمام الرُّكُوع ¹¹	Doğrusu dipnota alınmış
284	15	النذر اليسير	النذر اليسير ¹²	
285	7	مناقشات شديدة	مناقشات سديدة ¹³	Doğrusu dipnota alınmış
285	9	ابن بجدتها	ابن بجدتها ¹⁴	
285	10	أبو عورتها	أبو عُذْرَتِهَا ¹⁵	Doğrusu dipnota alınmış
285	18	غظة	عظَّة ¹⁶	
286	1	تذكرة	تَذْكُرُ ¹⁷	Doğrusu dipnota alınmış

SÜİFD / 21 ⁷ Bekir Topaloğlu, *Maturidi'nin Kitabü't-Tevhid Tercümesi*, Ankara 2003, Önsöz, s. xiii.

64 ⁸ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 44, 48, 55, 59.

⁹ Câhız, *el-Hayevân*, thk. Abdusselâm Hârûn, Kahire 1357-1364, I, 79; Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 48'den naklen.

¹⁰ Buraya, metnin anlamında ciddi bir değişiklik meydana getirmeyen türden hataların tamamı alınmamıştır. Verilen sayfa numaraları parantez dışında bırakılan sağdaki numaralardır.

¹¹ Rukû'un imamı olmaz, burada الرُّكُوع, الرُّكُوع'in çoğuludur, rükû edenlerin yani müminlerin imami/önderi demektir.

¹² Çok azı, azıcık anlamına kullanılmaktadır.

¹³ Yerinde/doğru tartışmalar anlamına.

¹⁴ Bu işi bilen, işin piri, tam adamı anlamına, burada bu işi bizim akıl buldu demektir. Bkz. Cevherî, *es-Sihh*, thk. Ahmed Abdulgâfûr 'Attâr, Kahire 1982, II, 443.

¹⁵ Bakire, başkaları tarafından keşfedilmemiş anlamına. Bkz. Cevherî, A.g.e., II, 738.

¹⁶ Ögüt anlamına.

286	14	عزراء	عزراء ¹⁸	Doğrusu dipnota alınmış
287	3	توفيق	توفيق	
287	18	مبادؤها	مبادئها	Doğrusu dipnota alınmış
289	7	ولا يُمكن	ولا يُمكن	
290	3	أسقط عند	أسقط عنا	
291	1	قالوا أن	قالوا إن	321/1 ¹⁹ de ve daha pek çok yerde aynı hata tekrar etmektedir. Arapçada نول'den sonra gelen elif ve nûn mad-desi إن okunur.
292	9	هؤلاء أساطين القدماء	هؤلاء الأساطين القدماء	Doğrusu dipnota alınmış
292	9	بحدوثها	بحدوثه	Zamir العالم'e gider
294	10	ينكرون والأفهم	ينكرون وإلا فهم	
296	16	يرد عليه	يرد عليه	s. 351/5, 364/7, 390/11, 399/13, 400/12, 413/1, 434/13, 439/12'de yine yanlış olarak tekrar eder
297	14	مناف لما ذكر	مناف لما ذكر	
298	2	غاية جهدهم	غاية جهدهم	
299	3	كائنات الجوان	أن كائنات الجوان	
299	12	إذا	إذا	
299	13	بمجرد لجواز العقلي	بمجرد الجواز العقلي	
299	14	وتقررها بشرعية الحق	وتقررها بالشريعة الحق	Doğrusu dipnota alınmış
299	18	لا يغير إن يشرك	لا يغير أن يشرك	Ayettir, ayette hata hiç kabul edilmez.
300	12	كان تلميذ الأرسطاليس	كان تلميذاً لارسطاليس	
301	8	نعتقد حقيقة الحشر	نعتقد حقيقة الحشر	Doğrusu dipnota alınmış
302	17	ضرورة	ضرورة	
304	12	المسالك الأول	المسالك الأول	
305	8	لزوم الفعل عنه خلوص الدواعي	لزوم الفعل عنه عند خلوص...	
309	16	زكاة الفطرة	ذكاة الفطرة	s. 316/11 doğru olarak geçer
310	10	سموا به الشرع	سمى به الشرع	
312	18	القدرة	القدر	s. 389/8'de aynı yanlış tekrar etmekte, halbuki her iki yerde de قضاء ile beraber kullanılmaktadır ²⁰ .
313	5	العالم	العلم	
313	9	عقيب	عقيب	s. 407/7-8, 423/3, 468/7'de de yanlış

¹⁷ İkisi de aynı kökten olmakla birlikte burada doğru olan, تَفْعُل kalıbından تَذَكَّر dür. Nitekim M'de de böyledir.

¹⁸ Bakire, kimsenin varamadığı manasına.

¹⁹ İlk rakam sayfa, (/den sonra gelen) ikinci rakam satır numarasını gösterir.

²⁰ Kaldı ki doğrusu da dipnotta verilmektedir. Metin, sadece kelimelerin yan yana dizilmesi ile oluşturulmayıp mana da düşünülseydi bu tür hatalara düşülmezdi.

				olarak tekrar eder.
313	15	وَجَدَتْ	وَجَدَتْ	Felsefecinin, felsefi birer terim olan cevher ve arazın tariflerinde bu hatayı yapmaması gerekir.
314	1	المعقولات التسعة	المعقولات التسعة	Felsefecinin, yine felsefi birer terim ile المعقولات التسعة ile birbirinden ayırması gerekir.
314	7	الأبصار، بَصْرًا لَوْ لَوْ	الإبصار، olacaktı	s. 355/2, 376/14 yanlış olarak tekrar etmektedir.
315	11	المخصوص	المخصوص	s. 326/9 aynı anlamda doğru olarak geçmektedir.
316	7	ليستا براجمين	ليسا براجمين	Doğrusu dipnota alınmış
316	11	الاستعداد ذاتي	الاستعداد الذاتي	Doğrusu dipnota alınmış
319	16	لم يثبت وجود	لم يثبت وجود	s. 326/7, 356/10, 411/17, 412/9'da yine yanlış olarak tekrar eder
321	9	الغنى	الغنى	Doğrusu dipnota alınmış
321	10	تخصيص المعقولات	تخصيص المعقولات	Doğrusu dipnota alınmış
324	20	لا تُعني	لا تعني	Yetmez anlamına
326	5	مُحَرَّمَةٌ	مُحَرَّمَةٌ	s. 356/8'de yine yanlış olarak tekrar etmektedir
326	6	البيات	البيات	Kesinlikle manasına, s. 356/10 yine yanlış
326	18	في الاعتماد و جمهور المعتزلة	في الاعتماد: جمهور المعتزلة	
330	1	مُخَلَّدٌ في النار	مُخَلَّدٌ في النار	
330	7	الأوزار	الأوزار	
330	12	أن مذهب البصريين	أن البصريين	Doğrusu dipnota alınmış
331	1-2	مذهباً يجهورهم	مذهباً لجهورهم	Doğrusu aynı sayfanın son satırında
333	5	فَلَمَّا يَكشِفُ سَرَّهَا	فَلَمَّا يَكشِفُ سَرَّهَا	Doğrusu dipnota alınmış
333	9	ورد به إذن الشرع أو لا	ورد به إذن الشرع أو لا	
333	12	وأن الصغائر يعفون عنها	وأن الصغائر معفو عنها	Doğrusu dipnota alınmış
338	1	مُرَادِفَةٌ	مُرَادِفَةٌ	Birincisi ism-i fail, ikincisi mastar
340	14	بكونها جاهلة إذ هي عالمة	بكونها جاهلة إذ هي عالمة	Doğrusu dipnota alınmış
341	9-10	لَمَّا أَنْ	لَمَّا أَنْ	Bazen bir tek hareke anlamı ters yüz eder.
341	12	فيهما	فَهُمَا	Doğrusu dipnota alınmış
346	18	ولا يصح أن يكون في أحد منهم كافرا	ولا يصح أن يكون أحد منهم	
347	1	دلته	زلته	
347	18	واستبعاد كل الاستبعاد	واستبعاد كل الاستبعاد	Doğrusu dipnota alınmış
349	2	تزييفا	تزييفا	
349	15	السماء دينية	أسماء دينية	Doğrusu dipnota alınmış
351	1	أن يقتض	أن يقتض	Doğrusu dipnota alınmış
353	6	يلزم من نفيها نقيضة	يلزم من نفيها نقيضة	Doğrusu dipnota alınmış
353	7	إلا أن النقيضة	إلا أن النقيضية	Doğrusu dipnota alınmış
354	4,7,17	لم يقدرُوا	لم يقدرُوا	Yine 380/12 yanlış

				olarak أن بقدر şeklinde
354	17	وأن الجلالة من الأسماء	وأن الجلالة من الأسماء	
355	1	وحضور المُبْصِرِ	وحضور المُبْصِرِ	Birincisi ism-i fail, ikincisi ism-i mef'ûl
358	8	ما لا قبيلته	ما قبيلته	Doğrusu dipnota alınmış
358	12	في خُلْدِي تَرُدُّدَ	في خُلْدِي تَرُدُّدَ	
358	12	موتوق في النقل والجرح	موتوق في النقل والجرح	
360	2	فصَدَّقَ في حقهم	فصَدَّقَ في حقهم	
361	10	وإنه تَحْصُلُ المعرفة	وإنه تَحْصُلُ المعرفة	
361	18	ولا نقل أنه	ولا نقول إنه	Doğrusu dipnota alınmış
362	11	إِنَّ المثلان	إِنَّ المثلين	
363	3	والخطير	والخطير	Doğrusu dipnota alınmış
363	10-11	وححد صانعه أو أشرك به	وححد صانعه أو أشرك به	Doğrusu dipnota alınmış
363	18	الإعلام	الأعلام	Birincisi master, ikincisi isim, 'علم'in çoğulu
365	3	لما جهلوا ذلك أو لما تركوا	لما جهلوا ذلك ولا تركوا	
365	9	وليس للفعل صفة بحسن الفعل أو بقبح	صفة يُحْسِنُ الفعل أو يُجْحِجُ	
366	10,12	القدرة المضمومة	القدرة المضمومة	
367	2	صدر الاجل	الصدر الاجل	Doğrusu dipnota alınmış
368	5	يعبر بها عن فضل تأكيد	يعبر بها عن فضل تأكيد	Doğrusu dipnota alınmış
368	15	قبل ورود الشرع بالوقوف على	قبل ورود الشرع، وبالوقوف	Doğrusu dipnota alınmış
369	1,5	حارج عنها	خارج عنها	
370	8	طائفة من الحنفية طائفة من الشافعية	طائفة من الحنفية، وطائفة من	Doğrusu dipnota alınmış
371	2	أظهر من كلام تبصرة	أظهر من كلام التبصرة	
371	18	وَأَنَّ الله تعالى إيلام الخلق	وَأَنَّ لله تعالى إيلام الخلق	Doğrusu dipnota alınmış
371	16	لا يُحِلُّدُ	لا يُحِلُّدُ	s. 372/3 yanlış olarak tekrar
372	2	وأن قبل التوبة	وأن قبول التوبة	Doğrusu 12. satırda
372	16	أن قوله مع التوبة سهو قلم	أن قوله 'مع التوبة' سهو قلم	Doğrusu dipnota alınmış
373	1	لما صحَّ في الحديث	لما صحَّ في الحديث	
377	13	وجزئوا بالدخول	وجزئوا بالخول	
378	1	وإنما الحزن لتوقع الضرر	وإنما الحزن لتوقع الضرر	Doğrusu dipnota alınmış
379	1	عصبت ذلائهم	عظمت ذلائهم	Doğrusu dipnota alınmış
379	5	وإنما الكلام في أمثالنا	وإنما الكلام في أمثالنا	Doğrusu dipnota alınmış
383	1	في تفسير الكبير	في تفسيره الكبير	Doğrusu dipnota alınmış
383	3	يوفق	يوافق	
383	10	التي شرَّطها المعتزلة	التي شرَّطها المعتزلة	
383	10,11	التصديق الرسول	تصديق الرسول	
383	14	والعجب أنه توابع لعبد الرحمن	والعجب أنه توابع عبد الرحمن	Doğrusu dipnota alınmış
383	15	التابعين له بالغوا أربعين	المبايعين له بلغوا أربعين	Doğrusu dipnota alınmış
385	1	الأئمة'den sonra tekrar	"الأئمة من قريش ما استقاموا"	Bu da dipnotta var, ancak yanlış zannedilerek metne alınmamış
385	7	ذاغوا	زاغوا	

385	8	ثم أيبدا حضراهم	ثم أيبدا حضراهم	
385	13	عندك أوهى العرب ²¹	عندك أوهى العرب	Doğrusu dipnota alınmış
385	14	أحلف كما حلف	أحلف كما حلف	Doğrusu dipnota alınmış
385	17	فقال للزئديق علامات	فقال: للزئديق علامات	Doğrusu dipnota alınmış
385	18	بترك الجماعة	بترك الجماعة	Doğrusu dipnota alınmış
386	1	بمتهجة	بمتهجة	
386	1-2	قال أخرجوه فأخرجه فجعله الحرس	قال: أخرجوه، فأخرج، فجعل	Doğrusu dipnota alınmış
386	3	فلنسوته	فلنسوته	
386	4	القاتلون بالجن والقيح	القاتلون بالجن والقب	Doğrusu dipnota alınmış
389	17	الاختصاص	الاختصاص	Doğrusu dipnota alınmış
390	10	ويتقدم ذاته على صفاته	ويتقدم ذاته على صفات	Doğrusu dipnota alınmış
390	13	عدم الانفكاك إنما هو	عدم الانفكاك إنما هو	
395	5	وإنما عند الأشاعرة	وإنما عند الأشاعرة	أنا ile انا çoğu yerde karıştırılmış, halbuki ikisinin de anlamı farklı
398	3	معرفة تعالى	معرفة الله تعالى	Doğrusu dipnota alınmış
398	13-14	منها	منهما	Doğrusu dipnota alınmış
400	3	أولاً بالتكوين	أولاً بالتكوين	
402	2	بمكلم	بمكلم	s. 415/12'de yine yanlış. Doğrusu dipnota alınmış
404	Dp ²² 5	آتهم	آتهم	
406	10	متواترا أو مشاهدة	متواترا أو مشاهدة	Doğrusu dipnota alınmış
406	15	ما سمعت	ما سمعت	
407	1-2	حقيقة وفي كسب العبد مجاز	حقيقة وفي كسب العبد مجاز	مجاز olabilmesi için tenvinin destek üzerine yazılması gerekir, halbuki yazım doğru ancak hareke yanlış, çünkü burada كسب kelimesi mübteda/öznedir.
408	14	من مواضع كثيرة منه	في مواضع كثيرة منه	
408	17	كالمتريدي وأتباعه	كالمتريدي وأتباعه	s. 409/7'de yine yanlış, doğrusu her iki yerde de dipnota alınmış
409	8	يُشعر أن الروح	يُشعر أن الروح	
406	16	حرمة	حرمة	
411	17	ثببت	ثببت	
412	7	ثم ذكر بعض أسطر	ثم ذكر بعد أسطر	
413	2	ويريد به الأشاعرة	ويريد به الأشاعرة	
413	5	قلما	قلما	Arapça'da قَلْبَا diye bir kelime yok
413	8	انقطاع رجاء	انقطاع رجاء	
413	16	معرفة الله تعالى	معرفة الله تعالى	Hem isim (الله), hem de onun yerini alan zamir

²¹ Kelime (أو هي) olarak ikiye parçalanmış ve arkasından da M: ا, diye not düşülmüş ki doğrusu da zaten budur.

²² Dp. : Dipnot.

				(—) bir arada olmaz. Nitekim doğru şekli dipnotta yer almakta.
416	5	وخلافاً الحكمة	وخلافاً الحكمة	
416	11	رؤية حقيقة	رؤية حقيقية	Doğrusu dipnota alınmış
418	7	فما يبدو منها	فيما يبدو منها	Doğrusu dipnota alınmış
421	4	فإطلاق الأبياء عليهم السلام بعد موتهم	الأبياء عليهم بعد موتهم	Doğrusu dipnotta
421	6	من هذا النقل افتراء على الشيخ	أن هذا النقل افتراء على	Doğrusu dipnota alınmış
423	5-7	وإن المماثلة (هي الاشتراك في جميع الإوصاف وأن تكون بين شيئين بحيث ينو أحدهما مناب الآخر، ويسد مسده	وإن المماثلة تكون بين شيئين، بحيث ينوب أحدهما منساب الآخر، ويسد مسده	Doğrusu dipnota alınmış. Nüsha farkları bir iki da var diye rast gele metne alınmaz. Alınırsa o zaman burada olduğu gibi anlamsız, yığılma bir metin karşımıza çıkar ²³ .
425	2	وإنه واسطة بين الثبوت والوجود	وإنه لا واسطة بين الثبوت	
425	3	وأنه لم يُثبِتْ المثلثة	وإنه لم يُثبِتْ المثلثة	
425	7	كما هو المفهوم كلام بعض الخلفين	كما هو المفهوم من كلام	
426	5	والإنعام في حق المسمى	والإنعام في حق المسمى	Doğrusu dipnota alınmış
426	10	ليس مُجْرَسٌ على عمومه	ليس مُجْرَسٌ على عمومه	
428	9	في أصح الروايتين	في إحدَى الروايتين	
428	14	قلت هذا هو على ما في مشاهير الكتب	قلت: هذا على ما في مشاهير	Doğrusu dipnota alınmış
429	17	وما رأيت في كتاب نقل مخالفة	وما رأيت في كتاب نقل	
430	17	في بني آدم بالصرح والظعن	في بني آدم بالصرح والظعن	
432	7	وإنه لا يجوز أن يُطَلَّ الحسنات	لا يجوز أن يُطَلَّ الحسنات	
432	8	وإن لفظة الجلالة علم للذات واجب	لفظة الجلالة عَلَمٌ للذات الواجب	
432	15	عن المسافة	عن المسافة	Doğrusu dipnota alınmış
435	18	يدبره المتكلم نفسه	يدبره المتكلم في نفسه	
435	18	ويُعبّر عنه	ويُعبّر عنه	
439	5	تجمع الأقوال الفرق الثلاثة	تجمع أقوال الفرق الثلاثة	Doğrusu dipnota alınmış
439	10	هذا فروع ثلث في مقامنا	هذه فروع ثلاث في مقامنا	Doğrusu dipnota alınmış
439	16	الحسن والقيح العقليين وبأشياءهما	والقيح العقليين، وبأشياءهما	
441	3	في القواطع (لأبي مظفر السمعاني وهو من 24 كبار الشافعية) ذهب	في القواطع: ذهب	
445	3	لما ذكر الخلاف بيننا وبين الأشعري	لَمَّا ذَكَرَ الخلاف بيننا وبين	
445	9	وامتناع حكمه على نفس	وامتناع حكمه على نفسه	
445	17	فَلَحْصُ من جميع ما ذكرنا	فَلَحْصُ من جميع ما ذكرنا	
447	11	إما	أما	
447	12	والثبوت عنهم من ذلك القول أصعب	والثبوت عنهم من ذلك القول	Doğrusu dipnota alınmış
447	18	شرعيان كليهما للأشعريين	شرعيان كليهما للأشعريين	Doğrusu dipnota alınmış

²³ Nüshalann yan yana yığılmasına örnek bazı sayfalar için bakınız: s. 297, 383, 385, 419, 423, 425, 439, 441, 449, 453, 457, 477, 498.

²⁴ Parantez içine aldığımız metin, muhakkikin kendisinin de ifadesine göre üç nüshanın sayfa kenarında gelmiş olup, kim tarafından eklendiği belli olmayan bir bilgidir, dolayısıyla metne alınması uygun değildir, dipnotta varlığına işaret edilebilir.

448	1	والفرقة الثانية فيما يفهم حكمة مثل	فيما يفهم حكمته مثل	
449	6	السحيفة	السحيفة	
448	9	التمط المقر	التمط المقر	
448	10	وتطلع على أنه قاسيت	وتطلع على أي قاسيت	
449	6	العقول السحيفة	العقول السحيفة	
449	8	جار لكم	جار لكم	
449	8-9	وسبوا الدراري	وسبوا الدراري	Doğrusu dipnota alınmış
449	11	النجدة والتبصرة والمكادة	النجدة والتبصر والمكادة	Doğrusu dipnota alınmış
449	18	وعينوا القتل علي	وعينوا القتل علي	Doğrusu dipnota alınmış
451	2,11	مفرقة	مفرقة	Doğrusu dipnota alınmış
451	10	عافر ناقة نمود	عافر ناقة نمود	
453	3	تعاضدت شبكتهم	تعاضدت شبكتهم	
454	Dp.40	هذه الغلة	هذه الملة	
454	Dp.40	من الخواارج يحدج	من الخواارج يخرج	
454	Dp.40	يعيد حرا إذ هو يصدر	يعيد حرا إذ هو يصدد	
454	Dp.40	دراية وإبالة	دُرِيَّة وإِبَالَة	
455	12,18	فشأ	فشا	Fiil hemzeli değil, vâvıdır.
455	16-17	قوم بئذ عحفي	قوم بئذ عحفي	Bir deyimdir, arka planı için Emsâl kitaplarına müracaat
457	7-8	ثم إن المهدي (وهو رابع الخلفاء منهم وأبيهم القائم مقامه) ²⁵ قتل كثيرا ممن أبيهم بدنه	ثم إن المهدي قتل كثيرا ممن أبيهم بدنه	
457	9-10	فحمدت نيران أهل الطغيان واستترت	فحمدت نيران ... واستترت	Doğrusu dipnota alınmış
457	15	فهذا بين عهد الإمام	فهذا بين عهد الإمام	Doğrusu dipnota alınmış
457	Dp.2	يجب	يجب	
457	Dp.2	المسلم	المسلم	
459	1	قال النوبة	آل النوبة	Doğrusu dipnota alınmış
459	2-3	شفقا وصيانة	شفقا وصباية	Doğrusu dipnota alınmış
459	13	فبشغفه	فبشغفه	Doğrusu dipnota alınmış
459	17	غالبا	غالبا	Doğrusu dipnota alınmış
461	1	وأساسها	وأساسه	Doğrusu dipnota alınmış
461	11	قدرة	قدوة	Doğrusu dipnota alınmış
461	17	فاجمع	فاجمع	Doğrusu dipnota alınmış
463	5	مخط	مخط	Doğrusu dipnota alınmış
463	5	وقوع الشيطان	وقوع الشيطان	Doğrusu dipnota alınmış
463	18	إلا تسمعون	ألا تسمعون	
464	4-5	في الخطيرة	في الخطيرة	
464	8	وفي أذنه رفعة	وفي أذنه رفعة	Doğrusu dipnota alınmış
466	5	وأوزوا	وأودوا	
469	13	وعظلمهم	وعزلمهم	
469	18	يضحون ويخارون	يضحون ويخارون	Doğrusu dipnota alınmış
471	4	في نظراته	في نظراته	Doğrusu dipnota alınmış

²⁵ Parantez içindeki metin ancak dipnotta gösterilmesi gereken bir nüsha farkıdır. Metine alınınca kelimelerin rasgele dizildiği, anlamsız, yığılma bir metin ortaya çıkar.

471	6	ثلث الأساق	ثلث الأثاق	Doğrusu dipnota alınmış
471	6-7	البلاغ حينئذ من ذا الذي ما شاء	البلاغ من ذا الذي ما ساء	Doğrusu dipnota alınmış
471	8	وأسكنه فرد ليس جنانه	وأسكنه فراديس جنانه	
471	16	شرذمة رزيلة	شرذمة رذيلة	Doğrusu dipnota alınmış
473	1	فحمد الله	فحمد الله	Doğrusu dipnota alınmış
473	11	الصلوات	الصلّات	Doğrusu dipnota alınmış
473	11	أَنْ يَخْتَبِرَهُ	أَنْ يَخْتَبِرَهُ	ʾıf fillin başına değil, isim cümlesinin başına gelir.
475	1	وتحاشرُوا	وتحاشدوا	Doğrusu dipnota alınmış
475	2	المسكنة	المُسْكِنَةُ	Doğrusu dipnota alınmış
475	2	في حجرها	في حُجْرِهَا	
459	2	فأدوا	فأدوا	Doğrusu dipnota alınmış
477	5	الحبيبة	الحبيبة	Doğrusu dipnota alınmış
477	6	أزلاء	أذلاء	Doğrusu dipnota alınmış
477	7	في خطبة الإسلام	في خطبة الإسلام	Doğrusu dipnota alınmış
477	8	عانية	عانية	Doğrusu dipnota alınmış
477	16	وذهب	وَنَهَبَ	Doğrusu dipnota alınmış
477	18	في الحجج	في الحجج	Doğrusu dipnota alınmış
479	2	تَبَوَّأُوا	تَبَوَّأُوا	Doğrusu dipnota alınmış
479	8	خَدَمْتَهُ	خَدَمْتَهُ	
479	10	يتسوا	يتسوا	Doğrusu dipnota alınmış
479	14	وخليفة المعتصم	والخليفة المعتصم	
479	16	يقال لهم الدرزيون	يقال لهم الدرزيون	Doğrusu dipnota alınmış
481	8	ويعد	وَيُعَدُّ	Doğrusu dipnota alınmış
481	14	مِمَّنْ أُنْهَمَ	مِنَ الْأُنْهَمِ	
482	7	خطياً	حَطَّيًّا	
482	17	غالب	غلب	
484	5	سببهم	سَبَبِهِمْ	Doğrusu dipnota alınmış
484	13	فيها	فِيهَا	Doğrusu dipnota alınmış
484	13	عند الفتنة	عند الفِتْنَةِ	Doğrusu dipnota alınmış
486	4-5	رزائل وفضائل	رزائل وفضائح	Doğrusu dipnota alınmış
486	9	إلى نفسنا	إلى أنفسنا	Doğrusu dipnota alınmış
486	10	ومذهبا يدين الله تعالى به	ومذهبا يدين الله تعالى به	Doğrusu dipnota alınmış
486	15	وانفحاذاً	وَأَنْفِحَاذًا	Doğrusu dipnota alınmış
486	16	إن العلي	إن عليا	
488	3	الرئيس	الرئيس	Doğrusu dipnota alınmış
488	7	وإن يرجع	وَأَنْ يَرْجِعَ	ʾin muzari fiili nasb ettiğini de görmüş olduk
488	8	القيامة	القيامة	
490	6-7	محدثين ومنهم بعد عمر	محدثون ومنهم عمر	Doğrusu dipnota alınmış
490	15	ويلعنون السب	وَيُلْعَنُونَ السَّبَّ	Doğrusu dipnota alınmış
492	11-12	بعض يعيوب	بُغْضُ يُعْسِبُ	Doğrusu dipnota alınmış
492	17	بعض انقرض	بعد انقرض	
494	5	والحسين	والحسنيين	Doğrusu dipnota alınmış
494	12	والهداية	والهداية	Doğrusu dipnota alınmış
494	18	فرق الأشاعرة	فرق الأشاعرة	
496	2	أصغف الله	نَصَفَ اللَّهُ	

496	3	وعلى سبته رسوله	وعلى ألبنة رسله	Doğrusu dipnota alınmış
496	4	يُخَوِّضُ	يَخْوِضُ	Bu fiil 'تفعيل'den kullanılmaz
496	13	ومن دونه	ومن دونه	
496	15	مُشْفَعًا	مُشْفَعًا	Doğrusu dipnota alınmış
497	Dp.39	والفرداك بنفسك كانت	وانفرداك بنفسك كأتك	
497	Dp.39	من أنكرك نسبة إلى الجهل	من أنكرك نسبته إلى الجهل	
498	6	من حبل الوريد	من حبل الوريد	Doğrusu dipnota alınmış
498	7	نحوى	نحوى	Doğrusu dipnota alınmış
498	13	أصلى	صلى	
498	14	رجال	رجال	Doğrusu dipnota alınmış
498	15	بشر	بشیر	Doğrusu dipnota alınmış
498	15-16	زرعا	ذراعا	
500	13	Birinci أخبته	أخبته	Doğrusu dipnota alınmış, fakat yanlış noktalananmıştır.
502	2	يُليقُ	يَلِيقُ	Bu fiil 'إفعال'den kullanılmaz
502	4	أُسَمُّ	أُسَمُّ	Aynı vezinde karşılığı olan أُسَمُّ'ye dikkat edilmeliydi, fakat edilmemiş.
502	5	كَلَا	كَلَا şeddesiz	Bir كَلَا var, bir de كَلَا

c. Yazarn Üslûbunu Tanıma

Muhakkikin yapması gereken belli başlı işlerden birisi de yazarın mevcut olan diğer eserlerini okumak suretiyle üslûbu hakkında malumat edinmektir²⁶. Bu okuma işi muhakkike, tahkik edilecek eserin yazara ait olup olmadığı meselesinde de bir fikir verecek ve ona eserin müellife ait olup olmadığını test etme imkânını da sağlamış olacaktır. Aynı zamanda tahkik konusu eserin düzgün ve doğru olarak okunmasına ve tahkikine yardımcı olacaktır. Bu işlemin de bu kitapta yapıldığını söyleyebilmemiz zor görünüyor.

d. Kitabın Konusuna Hakimiyet

Eserin doğru ve sağlam bir şekilde tahkikinin yapılması, içeriğine ve ait olduğu alana hâkim olmaya da bağlıdır²⁷. Dolayısıyla tahkik her şeyden önce ihtisas isteyen bir iştir. Zira kişi alanı dışına çıktığı zaman insanı hayrete düşürecek türden hatalar yapabilmektedir. Muhakkikin aynı zamanda sahasındaki bilgisini de gösteren, ilgili örnekleri yukarıda bol miktarda görmüş ve gerekli işaretleri yapmış, doğrularını da göstermiştik.

2. Metni Tahkik Ederken Yapılacak İşler

Kitabın Yazılması

²⁶ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 55; Omerî, A.g.e., s. 69-71.

²⁷ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 55-56; Omerî, A.g.e., s. 69-72.

Kitabın yazılımında hiçbir yazılım kuralı gözetilmediğinden dipnotta nüsha farkı olarak gösterilmeyecek pek çok kelime nüsha farkı olarak gösterilmiş, böylece dipnotlar lüzumsuz bir şekilde şişirilmiş, tek bir sayfada dipnot sayısı genelde kırklarda seyretmiş, 50-60 arasında dolaştığı hayli müşahede edilmiş (s. 434, 443, 445, 456, 460, 462, 472, 476 vs.) ve dipnotlar bir sayfaya sığmadığı için de sonraki sayfalara kaydırılmıştır. Bu yoğun dipnot numarası, çoğunlukla anlamsız bir şekilde, rast gele yığılmış metni iyiden iyiye okunamaz hale getirmektedir. Yapılması gereken şey 'metnin yazılmasında günümüz imla kuralları kullanılmıştır' deyip geçmek ve günümüz imla kurallarına uymayan yazılışları dipnotta tekrar göstermekten kurtulmaktır, fakat bu yapılmamıştır.

Zira bazı eski yazmalarda olduğu gibi *el-Mesâlik*'in bir kısım yazma nüshalarında hemze (ئ) yâ (ي) olarak yazılmıştır²⁸.

Buna bazı örnekler:

Sayfa	Satır	Metindeki yazılışı	Dipnottaki yazılışı	Açıklamalar
283	7	زايغين	زائغين	Doğru yazılışı dipnottaki şekli
283	8	صحائفه	صحائفه	Doğru yazılışı dipnottaki şekli
294	4,8,11	الشرايع	الشرايع	Doğru yazılışı dipnottaki şekli, s. 295/9,12,13, 298/3, 302/15'de de yine metindeki gibi
301	4	العقائد	العقائد	Doğru yazılışı dipnottaki şekli
316	13	مشيئته	-	Doğru yazılışı مشيئته
386	12	قرايحهم	-	Doğru yazılışı قرايحهم
393	11-12	الصغائر	-	Doğrusu s. 421/15'te الصغائر

Bir kısım yerlerde ise hemzenin yazılışı doğru olduğu halde, kelimenin bazı nüshalardaki eski yazılışı, gerekmediği halde dipnotta fark olarak gösterilmiştir.

Birkaç örnek:

Sayfa	Satır	Metindeki hali	Dipnottaki yazılışı	Açıklamalar
285	2	طوائف	طوايف	Doğrusu metindeki hali, s. 311/15'de tekrar
285	15	فوائد	فواید	Doğrusu metindeki hali
293	12	شرائط	شرایط	Doğrusu metindeki hali, s.310/11,314/4,6 tekrar
300	16	رسائل	رسایل	Doğrusu metindeki hali
304	2	عقائد	عقاید	Doğrusu metindeki hali
309	7	زائد	زاید	Doğrusu metindeki hali, s. 317/9, 318/3 tekrar
309	17	أوائل	أوايل	Doğrusu metindeki hali

²⁸ Beşşâr 'Awâd Ma'rûf, A.g.e., s. 16.

313	3	الكائنات	الكائيات	Doğrusu metindeki hali
319	19	نظائر	نظاير	Doğrusu metindeki hali
330	11	الكبائر	الكباير	Doğrusu metindeki hali, s. 382/11'de tekrar
406	1	مسائل	مسايل	Doğrusu metindeki hali
473	3	وزرائهم	وزرايهم	Doğrusu metindeki hali
473	17	عظمايهم	عظمايهم	Doğrusu metindeki hali

Yine eski yazmalarda olduğu gibi *el-Mesâlik*'in bir kısım nüshalarında kelimenin sonundaki hemzenin yazılmayışı, gerekmediği halde dipnotta fark olarak gösterilmiştir. Örnekleri:

Sayfa	Satır	Metindeki hali	Dipnottaki yazılışı	Açıklamalar
284	4	الحكماء	الحكما	Doğrusu metindeki hali, 308/15'te tekrar eder
297	4	الشفاء	الشففا	Doğrusu metindeki hali, 301/8'te tekrar eder
324	18	الأنبياء	الأنبيا	Doğrusu metindeki hali
324	21	فناء	فنا	Doğrusu metindeki hali
329	3	القدماء	القدما	Doğrusu metindeki hali
378	18	الأولياء	الأوليا	Doğrusu metindeki hali
410	2	الفقهاء	الفقها	Doğrusu metindeki hali, s. 428/5'de tekrar etmekte
410	2	البقاء	البقا	Doğrusu metindeki hali
419	1	القضاء	القضا	Doğrusu metindeki hali
393	3	شيء	شي	Doğrusu metindeki hali

Aynı şekilde, eski yazmalarda olduğu gibi *el-Mesâlik*'in bir kısım nüshalarında kelimenin ortasındaki elifin yazılmayışı, vâv veya yâ olarak yazılışı²⁹ gerekmediği halde yine dipnotta fark olarak gösterilmiştir. Bazı örnekleri:

SÜİFD / 21
74

Sayfa	Satır	Metindeki hali	Dipnottaki hali	Açıklamalar
283	2	العرفين	-	Günümüz imlasında doğrusu العارفين
284	16	الكتاب	الكتب	Doğrusu metindeki hali, s. 285/11'de tekrar
286	1	أقويها	أقواها	Doğru yazılışı dipnottaki şekli
285	1	ذلك	ذالك	Doğrusu metindeki hali, s. 288/4, 307/11'de tekrar
289	3	الملائكة	الملئكة	Doğrusu metindeki hali

²⁹ Ahmed Zeki Bâşâ, *et-Terkîm ve 'Alâmâtuh fi'l-Luğ'a'l-Arabiyye*, Beyrut 1987, s. 40-41; Beşşâr 'Awâd Ma'rûf, A.g.e., s. 15-17; Ayhan Erdoğan, *Arapça İmlâ Kilavuzu*, Konya 2000, s. 8-9.

324	9	يأبا	يأبي	Doğrusu dipnota alınmış
377	10	حيوته	حياته	Doğru yazılışı dipnottaki şekli, s. 379/18, 382/1, 393/5'te tekrar etmektedir.
390	16	الثلت	الثلاث	s. 406/13, 413/4'te tekrar etmektedir.
410	5	الصبوني	الصابوني	Doğru yazılışı dipnottaki şekli
473	13	تلقيتها	-	Doğru yazılışı تلقاها'dır.
498	9	القيمة	القيامة	Doğru yazılışı dipnottaki şekli
500	16	أرضيهم	أرضاهم	Doğru yazılışı dipnottaki şekli

Yine eski yazmalarda olduğu gibi el-Mesâlik'in bir kısım nüshalarında kelimenin noktasız yazılışı, gerekmediği halde dipnotta fark olarak gösterilmiştir.

Örnekleri:

Sayfa	Satır	Metindeki hali	Dipnottaki yazılışı	Açıklamalar
498	18	هرولة	هروله	Doğrusu metindeki hali

İbn kelimesinin hemzesi iki özel isim arasında yazılmaz³⁰, yazılsa bile bu dipnotta fark olarak gösterilmez.

Sayfa	Satır	Metindeki hali	Dipnottaki yazılışı	Açıklamalar
303	6-7	بن	ابن	Doğru yazılışı metindeki şekli
329	7	ابن	بن	Doğru yazılışı dipnottaki şekli
500	1, 8	ابن	بن	Doğru yazılışı dipnottaki şekli

Eliflerin üzerine veya altına konulacak olan hemzelerin (ء) durumu tamamen ayrı bir problemdir. Bu konuda, kısaca kural şöyle: Hemze-i vasılların üzerine veya altına konulmaz, ancak hemze-i kat'ların harekesi fetha veya zamme ise üstüne (أ), kesre ise altına (إ) konulur³¹. Bu yazım kuralına da hiç riayet edilmemektedir. Bunun da örneğine neredeyse her sayfada rastlamak mümkündür. Sadece görmek için birkaç örnek:

Sayfa	Satır	Metindeki hali	Doğrusu	Açıklamalar
283	2	لإشارات	لإشارات	Hemze elifin altına konulmalı
283	9	الإبداع - الأحكام	الإبداع - الأحكام	Hemze elifin altına konulmalı
293	19	الإتيان	الإتيان	Hemze elifin altına konulmalı

³⁰ Beşşâr 'Awâd Ma'rûf, A.g.e., s. 16; Omerî, A.g.e., 71.

³¹ Ahmed Zeki Bâşâ, A.g.e., s. 42-44; Ayhan Erdoğan, A.g.e., s. 14-18.

324	9	الأباء	الإباء	Hemze elifin altına konulmalı
363	18	الإعلام	الأعلام	İlki master, ikincisi عِلْم'in çoğulu
383	1,13	الأمام	الإمام	Hemze elifin altına konulmalı
385	2	الأشكال	الإشكال	
400	11	وإمكان الأمكان عين الإمكان	وإمكان الإمكان عين الإمكان	Hemze elifin altına konulmalı
406	1	مسئلة	مسألة	Hemze elif üzerine yazılmalı

Ayrıca metnin yazılışında hiçbir imla kuralı gözetilmediği gibi tahkik edenin ifade ettiği aksine yeterli noktalama işaretleri de kullanılmamıştır. Halbuki tahkikte esas yapılması gereken, en önemli işlerden biri de noktalama işaretlerini yerli yerince kullanarak, özellikle elimizdeki eser gibi ihtisas isteyen bir metni rahat okunur ve anlaşılır hale getirmektir³². Zira kitabı en iyi tanıyan kişi onunla yıllarını geçiren kimsedir. Bu konuda bizlere birikimini aktarması ve bize kitabı rahat okuyup anlama imkânını sunması gerekirdi.

b. Nüshaların Karşılaştırılması

Nüshaların tespiti kısmında işaret ettiğimiz üzere asıl olarak almamızı gerekli kılan şartları taşıyan bir nüsha elde varsa, onu asıl olarak olduğu gibi metne alır, diğer nüshaları da onunla karşılaştırarak farkları dipnotta, sayfanın altında veya kitabın son kısmında ayrı bir bölümde gösteririz³³. *El-Mesâlik* için asıl olarak ele alabileceğimiz tek bir nüsha mevcut değildir. Türkiye'de Kılıç Ali Paşa ve Fatih Millet Kütüphanesi nüshaları, Medine-i Münevvere'de Mahmudiye nüshası *el-Mesâlik*'in ikinci defa kaleme alınan nüshalarından istinsah edildiklerinden asıl alınabilir, diğer nüshalardan seçilecek olan en fazla üç nüsha ile karşılaştırılabilir ve farklar gösterilebilirdi. Tezde olduğu gibi **on dört nüsha** karşılaştırılarak yapılan bir tahkiki, doğrusu ilk defa görüyoruz. Bu şekilde elde edilen metin de müellifin kaleminden çıkan metinden son derece uzaklaşmış bir metindir; nüsha salatısından ibarettir. Bu karşılaştırma işlemi yaparken de son derece titiz ve dikkatli olmak zorundayız. Ancak ilerde biraz daha geniş ele alacağımız gibi, eski ve günümüz yazım kurallarından kaynaklanan her türlü nüsha farkını ve kısaltmaları da dipnotta göstererek lüzumsuz yere dipnotları şişirmemeliyiz.

c. Metindeki Nasların Tahrici

ca. Ayetlerin Tahrici

³² Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 77, 79-80; Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, A.g.e., s. 18-23; Omerî, A.g.e., s. 82-83; Fadlî, A.g.e., s. 191-192.

³³ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 35-36; Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, A.g.e., s. 29; Omerî, A.g.e., s. 73-75; Fadlî, A.g.e., s. 148-150.

Kitabın içerisinde geçen ayetlerin (s. 285, 286, 299, 300, 346, 352, 353, 358, 360, 372, 374, 377, 387, 393, 419, 471, 486, 494, 498, 502), sûre adı, numarası ve âyet numarası verilmek suretiyle Kur'an-ı Kerim'deki yerlerinin ve dolayısıyla âyet olduğunun belirtilmesi, ayrıca parantez veya tırnak içine alınarak yazılması icap ederdi³⁴. Bunların hiçbirini yapılmamıştır.

cb. Hadislerin Tahriri

Ayrıca kitabın metninde Mestcizâde yer yer (s. 355, 358, 373, 383, 385, 451, 455, 490, 498, 502) delil olarak hadisler de kullanmaktadır. Bunların da, kütüb-i sitte ve diğer muteber hadis kaynaklarından, en azından yerlerine işaret edilmesi gerekirdi³⁵. Bu da tamamen ihmal edilmiştir.

cc. Şiir ve Darb-ı Mesellerin Tahriri

Darb-ı mesellerin (s. 451, 455, 471) emsâl ile ilgili kaynaklardan, şiirlerin (s. 451) kime ait olduğu da şairlerin divanlarından veya erbabinca maruf Arap edebiyatı ile ilgili kaynaklardan tespit edilmesi ve kaynağının gösterilmesi icap ederdi³⁶. Bu tahrirlerin de yapılmadığına şahit olmaktadır.

cd. Yapılan Alıntılarnın Tahriri

Mestcizâde, tahkik edenin de işaret ettiği gibi "Bu eseri hazırlarken elli bir eser ve on üç şerhten yararlanmıştır. Bu eserlerden sadece alıntılar yapmakla yetinmemiş, aynı zamanda, bu alıntılarnın her birini de tahkik etmiştir" (s. 183). Muhakkik, Mestcizâde'nin "yararlanmış... ve alıntılar yapmış" olduğu bu eserlere müracaat ederek bize yapılan alıntılarnın başlangıç ve bitişini "tırmak"la göstermesi, dipnotta da sayfa ve varsa cildini, yazma ise bulunduğu kütüphane, numara ve varlığını vermesi ve kendisinin de Mestcizâde'nin yaptığı gibi sadece vermekle kalmayıp alıntılarnın doğru olup olmadığını "tahkik etmiş" olması gerekirdi³⁷. Bunun da yapılmadığını, hiçbir alıntının kaynaktaki yerinin gösterilmediğini görüyoruz.

ce. Metinde Geçen Terimler ve Şahıs İsimlerinin Tanıtılması

Muhakkik Ülker Öktem "Arapça kelimelerin, terimlerin, şahıs ve eser adlarının yazılışı ile ilgili olarak, İslam Ansiklopedisinin transkripsiyon alfabesini kullandığını" ifade etmektedir (s. III). Halbuki adı geçen kaynağa, ayrıca tabakât ve terâcim/biyografi kitaplarına müracaat edip bize aşağıda geçen isimlerin yazılışlarını ve kısa biyografilerini verseydi hem hata yapmaktan kurtulacak ve isimlerin doğru yazılışlarına ulaşmış olacaktı, hem de bir muhakkikin yapması gereken görevi yapmış olacaktı. Zira metinde geçen şahısları bize kısaca tanıtip, biyografilerine dair kaynaklardan bir kaçına atıfta bulunmak muhakkikin tahkikte yapması

³⁴ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 45-47, 76; Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, A.g.e., s. 24; Omerî, A.g.e., s. 79; Fadlî, A.g.e., s. 194-195.

³⁵ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 47, 76; Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, A.g.e., s. 25; Omerî, A.g.e., s. 79-80; Fadlî, A.g.e., s. 195.

³⁶ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 47-48, 76; Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, A.g.e., s. 24; Omerî, A.g.e., s. 80-81; Fadlî, A.g.e., s. 195-198.

³⁷ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 76, 80; Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, A.g.e., s. 24; Omerî, A.g.e., s. 81; Fadlî, A.g.e., s. 195-198.

gereken görevleri arasında yer almaktadır³⁸. Bununla ilgili yanlışlar ve doğru okunuşları aşağıya çıkarılmıştır:

Sayfa	Satır	Yanlış okunan özel isimler	Doğrusu	Açıklamalar
5	Dp.8	Bağdatlı İsmail Paşa (Zirikli)	Bağdatlı İsmail Paşa	Hayruddin Zirikli, 'الأعلام'ın sahibi, tamamen ayrı biri
5	Dp.8	Fındıklı İsmet Efendi	Fındıklı İsmet Efendi	Kitabın üzerindeki müellif ismi dahi yanlış alınmış.
292	2	أبرقليدس	أَبْرَقْلِيدِس	Bu filozof Proclus (412-485) ³⁹ olmalı, tercümede kısmında geçtiği gibi Herakleitos değil.
303	12	أبي نصر العياض	أَبِي نَصْرٍ الْعِيَاضِي	
303	13	الجورجاني بكر	أَبِي بَكْرٍ الْجَوْزْجَانِي	Doğrusu dipnota alınmış
304	12	للإمام أبي حفص عمر النسفي	للإمام أَبِي حَفْصٍ عُمَرَ النَّسْفِي	
355	15	أبو إسحاق الأسفرائيني	أَبُو إِسْحَاقَ الْأَسْفَرَايِينِي	s. 408/1, 416/18'de de yine yanlış olarak tekrar ediyor.
364	13	أبا السير البردوي	أَبَا السَّيْرِ الْبَرْدَوِي	s.365/4 yine yanlış, 446/2'de doğru olarak tekrar ediyor.
386	3	نصر بن المجدد	نَصْرُ بْنُ الْمَجْدِدِ	
411	3	جهم بن صفان	جَهْمُ بْنُ صَفْوَانَ	Doğrusu dipnota alınmış, fakat harekesi yanlış
428	2	مولانا إبراهيم الكوراني	مَوْلَانَا إِبْرَاهِيمَ الْكُورَانِي	
441	17	أبو بكر القفال	أَبُو بَكْرٍ الْقَفَّالُ	
453	1	عبد الملك بن الزبير	عَبْدُ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ	Doğrusu dipnota alınmış
457	Dp.2	يحيى عمر بن عبيد	يُحْيَى عُمَرُ بْنُ عُبَيْدٍ	
457	Dp.2	نوبخت المسلم	نُوبَخْتُ الْمُسْلِمِ	
459	17	البويطي	الْبُؤَيْطِيُّ	Doğrusu dipnota alınmış
464	4-5	لمعدي ابن كرب	لِمَعْدِي كَرْبٍ	
466	18	ابن الأثر	ابْنُ الْأَثَرِ	Doğrusu dipnota alınmış
468	4,16	أحمد بن أبي نصر الحذاقي	أَحْمَدُ بْنُ أَبِي نَصْرٍ الْحِزَّاقِي	Doğrusu dipnota alınmış
481	15	العيني	الْعَيْنِي	Gazneli Sultan Mahmut'un meşhur tarihçisi, 'التاريخ اليميني'nin sahibi
482	3	محقق الطوسي	الْمُحَقِّقُ الطُّوسِي	

3. Giriş Kısmında Yapılması Gerekenler

a. Yazarın Tanıtılması

aa. Hayatı

Müellifin hayatını; doğduğu ve yetiştiği ortam, ailesi, hocaları, aldığı eğitim ve edindiği kültür bakımından araştırması bize müellifi yeterince tanıma imkânı

³⁸ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 75-76; Beşşâr 'Awâd Ma'rûf, A.g.e., s. 18-24; Omerî, A.g.e., s. 68, 76, 81; Fadlî, A.g.e., s. 187, 189.

³⁹ Bkz. Şehrîstânî, *el-Milele ve'n-Nihal*, thk. M. Seyyid Kîlânî, Kahire 1961, II, 149-153.

sağlayacaktır⁴⁰. Bu bakımdan müellif Mestcizâde'nin hayatı, kaynaklarda hayli detaylı olmasına ve bizzat Ülker Öktem tarafından bu kaynaklara atıfta bulunulmasına (s. 5 dipnot 8) rağmen, sadece tek bir kaynaktan aktarılmakla yetinilmiştir. Halbuki atıfta bulunduğu kaynaklara bakma zahmetinde bulunsaydı bize müellifin hayatı hakkında daha detaylı bilgiler verebilirdi. Nitekim Mestcizâde'nin hayatını anlatanların başında gelen muasır Şeyhî Mehmet Efendi (ö. 1140/1727) *Vekâi'ul-Fudalâ* (nşr. Abdulkadir Özcan, İst. 1989) ve daha sonra da Fındıklılı İsmet Efendi (ö. 1904) *Tekmiletu's-Şekâik* (nşr. Abdulkadir Özcan, İst. 1989) adlı eserlerinde müellifin hayatında üstlendiği görevler hakkında hayli önemli ve detay sayılabilecek, aynı zamanda da kronolojik bilgiler vermektedirler. Bunları da diğer kaynaklarda görememekteyiz. Bunlara da hiç yer verilmemektedir.

Ayrıca müellifin adı hiçbir kaynaktan *el-Mestcizâde* (s. 9) şeklinde, harf-i tarifli olarak da geçmemektedir. Dolayısıyla muhakkik, müellifin ismini verirken de titiz davranmamaktadır. Mestcizâde'nin soy kütüğü bizzat kendisi tarafından *el-Mesâlik*'in yazmalarının tamamının mukaddimesinde ve biyografisini ele alan kaynakların ekserisinde *Abdullah b. Osman b. Musa* şeklinde verilmektedir. Ancak Bağdatlı İsmail Paşa *İdâhu'l-Meknûn*'da (İst. 1945, II, 473) yukarıdaki geçen şekliyle vermesine karşın, diğer eseri *Hediyyetu'l-Ârifîn*'de (İst. ?, I, 483) *Abdullah b. Ömer b. Osman b. Musa er-Rûmî el-Hanefî*⁴¹ olarak vermekte, Ömer Rıza Kehhâle de *Mu'cemu'l-Muellifîn* adlı eserinde (Beyrut ?, VI, 95) ona uymaktadır. Bu bir zühul eseri olmasına rağmen, Ülker Öktem *Abdullah b. Ömer Mestcizâde*'yi ayrı bir şahıs olarak algılamakta ve "*H. 1150 (M. 1785) de vefat etmiştir. Tefsir-i Hâşiye Beydavi adlı bir eseri vardır*" demektedir ve onu ikinci bir Mestcizâde olarak takdim etmektedir. Halbuki ikisi de aynı şahıstır. Nitekim Beydâvî Hâşiye'si de müellifimize aittir. Burada sadece soy kütüğüne fazladan bir Ömer ismi girmiştir. Dayandığı kaynak ise hiç de itibar edilmeyecek, isminden de anlaşılacağı gibi sıradan bir kaynaktır⁴². Nitekim Ülker Öktem garip bir şekilde ve aynı kaynağa (s. 22) dayanarak "*Mestcizâde: Fezâilu'l-Cema adlı bir eseri bulunan bu şahsın ölüm tarihi bilinmiyor. Bu eserin mütercimi ise Abdullah Eyyubi'dir*" diyerek (s.8) üçüncü bir Mestcizâde icat etmektedir. Ölüm tarihi bilinemez, zira böyle bir şahıs yoktur. Adı geçen eser de müellifimize ait bir eserdir. Ayrıca yukarıda verdiği H. 1150 tarihi 1785'e değil, 1737'e tekabül etmektedir. Bu da dayandığı kaynağın ne kadar sağlam! bir kaynak olduğunun göstergesidir. Adı geçen kaynağın yerine güvenilirliği ve titizliği ile bilinen Müstekîmzâde'nin *Mecelletu'n-Nisâb*'ına (Hâlet Efendi 628, vr. 394^a) başvursaydı orada gerçek varlığa sahip bir başka Mestcizâde ile karşıla-

⁴⁰ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 78; Beşşâr 'Awâd Ma'rûf, A.g.e., s. 8; Omerî, A.g.e., s. 85; Fadlî, A.g.e., s. 213.

⁴¹ Müellifin adı, www.suleymaniyeh.gov.tr. internet adresinde Mestcizâde'nin eserleri verilirken de aynı şekilde verilmektedir. Halbuki benim baktığım yazma eserlerin hiçbirisinde Mestcizâde'nin soy kütüğünde 'Ömer' ismi baba olarak geçmemektedir. Sayfayı hazırlayanlar bunu *Hediyyetu'l-Ârifîn*'den almış olmalılar.

⁴² Mehmet Ali Kirboğa, *Kâmûsü'l-Kütüb ve Mevzuâtü'l-Müellefât*, Konya 1974, Yeni Kitap mtb., s. 21.

şacaktır. O da saray kâatibi, Enderun'da yazı hocası olan ve 1174'te vefat eden Ebu'l-'Avn Ahmed el-Hattât b. Abdillâh el-İstanbûlî'dir⁴³.

ab. Hocaları ve Öğrencileri

Müellifin yetiştiği ortam ve kendilerinden ilim aldığı üstatlar ve yetiştirmiş olduğu öğrenciler de şüphesiz kendi kişiliğini oluşturan ve ilmi kariyerini gösteren önemli hususlardandır. Mestcizâde de Anadolu Kadıaskerliğine kadar yükseldiğine göre dönemin ileri hocalarından okumuş olmalıdır. Ancak hayatı ile ilgili bilgiler edindiğimiz kaynakların hiçbirisinde kimlerden ilim aldığına dair hiçbir bilgi mevcut değildir. Yine uzun süre farklı medreselerde hocalık da yapmış olduğuna göre hayli öğrenci de yetiştirmiş olmalıdır. Ancak kaynaklarda bunlardan sadece ikisinin adı geçmektedir⁴⁴. Muhakkik ise ne hocaları ne de öğrencileri ile ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir.

ac. Eserleri

Tahkik edilen eser sahibinin bize ulaşan veya ulaşmayan, yazma veya basılma bahtıyarlığına ermiş diğer eserlerini de, biyografisini veren kaynaklardan ve buna ilaveten bünyesinde daha ziyade yazmaları barındıran kütüphanelerin kataloglarından tespit edip sıralamakta yarar vardır. Zira bu, müellifin ilmî kariyerini gösteren önemli göstergelerin başında gelir. Mestcizâde'nin eserleri bölümünde de (s. 5) sadece Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*'nde (İst. 1333, II, 27) geçen sekiz eseri ve bir de İbn Rüşûn (595/1198) *Mendhic al-Edille*'sine yazdığı Haşiye zikredilmekle yetinilmiştir. Halbuki Mestcizâde'nin kütüphanelerimizde bulunan eserlerinin sayısı on altıya ulaşmaktadır⁴⁵.

ad. Vefatı

Müellifin vefat ettiği tarihin de imkân ölçüsünde doğru tespit edilip verilmesi yerinde olur⁴⁶. Özellikle de ölüm tarihi ihtilâflı olan müellifler için bu iş biraz daha önem arz etmektedir. Müellifimiz Mestcizâde de bu kategoride yer almaktadır. Vefat tarihini Bursalı Mehmet Tahir (*Osmanlı Müellifleri II*, 27-28) 1148 hicri olarak vermekte, Hayruddin Zirikli (*el-Âlâm, Beyrut 1980, IV, 103*) de onu izlemektedir. Halbuki Fındıklılı İsmet Efendi (ö. 1904) *Tekmiletu's-Şekâik* (s. 127-128) adlı eserinde müellifin hayatı ve üstlendiği görevler hakkında detaylı bilgi verdikten sonra aynen "1150 Muharreminde Anadolu Kadıaskerliği tevcih buyrulmuş idi. Yedi ay sonra sene-i merkûme Şabanının yedisinde irtihal eyledi... 1150 = شيخ الدهر = *terkibi irtihaline tarihtir*" demekte ve ölümüne tarih düşmektedir. Hayatını anlatan diğer kaynaklarda da vefat tarihi 1150 olarak verilmektedir. Bu bakımdan muhakkikin vefat tarihi olarak verdiği 1148 isabetli olmasa gerektir.

⁴³ Ayrıca bkz. Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâili*, Haz. Cemal Kumaz-Mustafa Tatçı, Ankara 2001, s. 16.

⁴⁴ Mestcizâde'nin öğrencileri için bkz. Seyit Bahcivan, "Mestcizâde ve Kitâbuhu el-Mesâlik", Yayınlanmamış makale.

⁴⁵ Mestcizâde'nin eserleri ve buldukları yerler için bkz. Seyit Bahcivan, "Mestcizâde ve Kitâbuhu el-Mesâlik", Yayınlanmamış makale.

⁴⁶ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 78; Omerî, A.g.e., s. 85; Fadlî, A.g.e., s. 213.

b. Kitabın Tanıtılması

ba. Kitabın İsminin Tam Tespiti

Tahkikte yapılması gereken önemli işlerden birisi de eserin adının tahkik edilmesidir. Eserin gerçek adı nedir? Bunun tam olarak tespit edilmesi icap eder⁴⁷. Elimizdeki eserin her şeyden önce adı yanlış; hiçbir yazma nüshada böyle bir ad geçmemektedir. Kendisi de (s. 7) "Eserin Nüshalarına Gelince" başlığı altında, nüshalarda böyle bir ismin geçtiğini zikretmemektedir. Zaten "*al-Hilâfiyyât bayna al-Hukama' ma'a al-Mutakallimîn va al-Hilâfiyyât bayna al-Mu'tazila ma'a al-Aşd'ira va al-Hilâfiyyât bayna al-Aşd'ira ma'a al-Mâturîdiyya*" (الخلافيات بين الحكماء مع المتكلمين) (الخلافيات بين المعتزلة مع الأشاعرة والخلافيات بين الأشاعرة مع الماتريدية) Arapça olarak da yanlış. İki şey arasındaki farkları verirken hem bayna (بين) hem de ma'a (مع) kullanılmaz, ikisinden birisi kullanılır. Yukarıda yanlış olarak geçen kitabın adının, Arapça açısından doğru şekli ya "*al-Hilâfiyyât bayna al-Hukamâ va'l-Mutakallimîn va al-Hilâfiyyât bayna al-Mu'tazila va'l-Aşd'ira va al-Hilâfiyyât bayna al-Aşd'ira va'l-Mâturîdiyya*" (الخلافيات بين الحكماء والمتكلمين والخلافيات بين المعتزلة والأشاعرة والخلافيات بين الأشاعرة مع الماتريدية) veya kitabın mukaddimesinde de geçtiği gibi "*Hilâfiyyât al-Hukamâ ma'a'l-Mutakallimîn va Hilâfiyyât al-Mu'tazila ma'a'l-Aşd'ira va Hilâfiyyât al-Aşd'ira ma'a'l-Mâturîdiyya*" (خلافيات الحكماء مع المتكلمين وخالفيات المعتزلة مع الأشاعرة وخالفيات الأشاعرة مع الماتريدية) olmalıdır. Ancak bu kadar uzun bir ismi muhakkik nereden buldu, doğrusu bilemiyorum. Zira muhakkikin tahkikte kullandığı veya tezinde tanıtıp da tahkikte kullanmadığı kitabın yazma nüshalarına baktığımızda böyle bir isme asla rastlamamaktayız. Nüshalarda kitaba verilen adları aşağıdaki şekilde kategorize edebiliriz:

1. خلافيات (Esat Efendi 1175, 1192, Fatih 5416, Diyanet Kocatepe Camii 775, Adana İl Halk 1140, İzmirli İsmail Hakkı/Süleymaniye 3713)⁴⁸.
2. رسالة في الخلافيات (Esat Efendi 499, Bayezid Veliyyuddin 2635, A.Ü. İlahiyat Fakültesi 1456)⁴⁹ veya رساله خلافية (İst. Ün. Merkez Kütüphanesi 2841).
3. خلافيات الحكماء (Topkapı Hazine Odası 204)⁵⁰.
4. الخلافيات بين الحكماء والمتكلمين (Fatih 5402, Hasan Hüsnü Paşa 1119).
5. الخلافيات بين المتكلمين والحكماء (Çelebi Abdullah Efendi 389).
6. خلافيات الحكماء مع المتكلمين (Bayezid Umumi 7079, İst. Ün. Merkez Kütüphanesi 3741).
7. كتاب المسالك في بيان المذاهب (Âşır Efendi 407, Fatih Millet Kütüphanesi 4371).
8. المسالك في الخلافيات بين المتكلمين والحكماء (Hamidiye 1458, Bayezid Veliyyuddin 2635, Kılıç Ali Paşa 570, Antalya Tekelioğlu 891). Ayrıca Bağdatlı İsmail Paşa her

⁴⁷ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 39-40; Omerî, A.g.e., s. 85; Fadî, A.g.e., s. 139-144, 214.

⁴⁸ Ayrıca Fındıklılı İsmet Efendi (*Tekmiletu's-Şekâik*, II-III, 129), Bursalı Mehmed Tahir (*Osmanlı Müellifleri*, II, 28) de, eserin adını sadece *Hilâfiyyât* olarak vermektedir.

⁴⁹ Zirikli de, (*el-Âlâm*, IV, 103) رسالة في الخلاف بين الأشعرية والماتريدية والمعتزلة olarak vermektedir.

⁵⁰ Carl Brockelmann da, (*Geschichte der Arabischen Literature, Supplement band*, Leiden 1937-42, II, 1013) aynı adla zikretmektedir.

filozofların ve kelam okullarının anlaşıkılan ve anlaşamadıkılan hususların dile getirildiği bir 'Hilâfiyyât'tır" tespiti yerinde ve de bizzat müellife ait bir tespittir. Ayrıca kitabın adının, Medine Mahmûdiyye 1939 ve muhakkikin de (s. 183) ifade ettiği gibi İsmail Sâib yazmalarından birisinde 'Tehâfüt' olarak geçmesi onun Tehâfütlerle karşılaştırılması için yeterli bir sebep de değildir. Hal böyle olunca, burada kitabın, mezhepler arasındaki görüő ayrılıklarını derli toplu bir araya getiren yegâne kaynak eser olduğu ve bu yönüyle de diğer eserlerden ayrıldığı mut-laka ifade edilmeliydi. Bunun için de Hilâfiyyât alanında yazılmış diğer eserlerle karşılaştırılması gerekirdi⁵³, Tehâfütlerle değil. Zira mezhepler arsındaki görüő farklarını ele alan eserler, genelde sadece Eőarîler ile Maturîdîler arasındaki farkları konu edinmiőlerdir. Bu yönüyle de Mestcîzâde'nin *el-Mesâlik*'i, alanındaki diğer eserlerden farklıdır. Eserin bu yönüne de hiç temas edilmemekte ve Hilâfiyyât alanında yazılmış eserlerle karşılaştırılması yapılmamaktadır⁵⁴. Asıl karşılaştırılması gereken eserler Tehâfütler değil Hilâfiyyât alanındaki eserler olmalıydı. Eğer böyle yapılacak olsaydı, o zaman eser, felsefeye ait bir eser olmaktan çıkacak, mezhepler tarihinin kaynakları arasında yerini alacaktı. Zira eserin gerçek değerı de alanındaki diğer eserlerle karşılaştırılması sonucu ortaya çıkar⁵⁵.

bd. Tahkikte Kullanılan Yazma Nüshaların Tanıtımı

Yazma nüshaların tanıtımı işi, tahkikte yapılması gereken⁵⁶ ve bu tezde de doğrusu en mükemmel yapılan işlerden birisidir. Ancak burada kitabın mevcut bütün nüshalarının tanıtımı yapılmıştır, buna gerek yoktur, sadece tahkikte kullanılan nüshaların tanıtımının yapılması yeterlidir. İkinci bir husus da kitabın müellif tarafından ikinci defa kaleme alındığı hususu göz ardı edilmiş veya tamamen gözden kaçırılmıştır. Ayrıca E₁ olarak kısaltılıp kullanılan Esad Efendi 3579 nolu nüshadan verilen hiçbir nüsha farkı E₁'deki metni tutmamaktadır. Sadece bazı örnekler için (s. 383/dp.18, 413/dp.18, 424/dp.40, 458/dp.18,26, 459/dp.7, 460/dp.29, 461/dp.25, 462/dp.43, 465/dp.35,43,49,50, 467/dp.51, 473/dp.23, 481/dp.17,18,19,22,25,27, 482/dp.1,9, 484/dp.1,11, 486/dp.3, 495/dp.47, 498/dp.24,30)'a bakılabilir. Ayrıca bu nüshayı tanıtırken verilen bilgiler de tutmamaktadır. Zira bu nüshanın sonunda, istinsah tarihi 1137 h. olarak verilmekte, tezdeki tanıtımında ise (s. 9) "*H. 1186'da istinsah edilmiştir... Son varakta (98b) H. 1186 tarihli mukabele ve sahha kaydı ile bazı açıklamalar vardır*" denilmektedir. Halbuki ben de eseri tahkik ederken aynı nüshayı kullandım, fakat orada bu söylenenlerin hiçbirisine rastlamadım. Aksine vr. 98b'de aynen Şu ibare yer almakta-

SÜİFD / 21

83

⁵³ Mezhepler arasındaki görüő ayrılıklarını konu edinen kitaplar için bkz.: Emrullah Yüksel, "Eőarîler ile Mâtürîdîler Arasındaki Görüő Aynılıkları", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sy. IV, Sene 1980, s. 91-103, Sy. IX, Sene 1990, s. 1-11; Sy. X, Sene 1991, s. 16-20, Sy. XI, Sene 1993, s. 8-17; Seyit Bahcivan, "Mestcîzâde ve Kitâbuhu el-Mesâlik", Yayınlanmamış makale .

⁵⁴ Mestcîzâde'nin Hilâfiyyât'ının tanıtımı ve diğer Hilâfiyyât eserleriyle bir karşılaştırması için bkz.: Ömer Aydın, "Mestcîzâde'nin 'Hilâfiyyât' İsimli Eserinin Kelâm İlmindeki Yeri", *İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sa: 9, Sene 2004, s. 45-63; Seyit Bahcivan, "Mestcîzâde ve Kitâbuhu el-Mesâlik", Yayınlanmamış makale.

⁵⁵ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 78; Omerî, A.g.e., s. 85; Fadlî, A.g.e., s. 213.

⁵⁶ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 37-38; Omerî, A.g.e., s. 86; Fadlî, A.g.e., s. 148.

dir: "تم في اليوم الخامس والعشرين من رمضان المبارك، سنة 1137". Öyle anlaşılıyor ki bu nüsha, tanıtılırken bir başka nüsha ile karıştırılmış veya nüsha görülmemiştir. Sonra Fatih Millet Kütüphanesi Nüshası (M) için "tesbit edebildiğimiz en tam ve en eski, yani müellifin yaşadığı döneme en yakın olan nüshadır" denildikten sonra "H. 1186'da Mustafa Aşır tarafından istinsah edilmiştir" denilmektedir. Halbuki yukarıda adını ettiğimiz E₁ nüshası müellifin hayatında (1137 h.) yazılmış bir nüshadır. Dolayısıyla en eski olan nüsha da budur, ancak tahkikte esas alınabilmesi için bunun yeterli olmadığına daha önce temas etmiştik, özellikle de *el-Mesâlik* için.

Aynı şekilde M olarak kısaltılıp kullanılan Fatih Millet 4371/1 nolu nüsha hakkında (s.9 ve 506/dp.) verilen "Nüsha, 73 varaktır... Mustafa Aşır tarafından istinsah edilmiştir" şeklindeki bilgi tutmamaktadır. Zira nüsha 80 varaktır ve (s.503/23)'te de belirtildiği gibi Ali b. Mustafa es-Sifrihisar Günyüzi tarafından istinsah edilmiştir. Keza (s.505 dipnotta) aktarılan ve nüshanın müellif tarafından gözden geçirildiğini ifade eden bilgi de bu nüshada yer almamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki bu nüsha da bir başka nüsha ile karıştırılmaktadır.

be. Yazımda Kullanılan İmla Kuralları

Yine muhakkik "On dört nüshayı birbiriyle mukabele temek suretiyle oluşturduğumuz kritik metinde (edisyon kritik) metnin rahat takip edilmesini sağlamak amacıyla birkaç noktalama işareti kullandık 'tınak' ve 'nokta'dır. Gerekliği yerde paragraf yapmaya özen gösterdik" dediği halde (s. III), bunların hiçbirini gerektiği şekilde kullanmamıştır.

'Tınak' içine alınması gereken ve daha önce yerlerini verdiğimiz ayetler, hadisler, şiirler, deyimler ve başka kaynaklardan yapılan nakiller dahi tınak içine alınmamıştır. Diğer noktalama işaretleri ise, metni en iyi bilmesi, anlaması ve ona göre de noktalama işaretlerini koymak suretiyle bizim metni rahat anlamamıza sağlaması gerekirken, muhakkik bunları da yapmamıştır. Halbuki muhakkikin metne yapacağı en büyük hizmet ve katkı da noktalama işaretlerini yerli yerince koymaktır⁵⁷. Tamamen de haksızlık etmiş olamayalım, nadiren de olsa قا den sonra üst üste iki nokta (:) koyup paragraf başı da yapmış olduğunu hiç olmazsa burada ifade etmiş olalım.

Bütün bunlar bir yana, yaptığını söylediği paragrafları kitabın **bölüm başlıklarında** dahi yapmamış, bölümler, metni yazarken satırın neresine denk gelmiş ise oraya yazılmış veya satır başı yapıldığı halde (s. 393/12, 398/1, 413/12, 423/8) birinci maddeler başlığa eklenerek satıra devam edilmiştir. Kaldı ki yazma nüshalarda bu başlıklar, yazmaları tanıtırken kendisinin de ifade ettiği gibi (s. 9-15), genelde kırmızı olarak verilmiştir. Bunun için kendisinin özel bir çaba harcaması gerekmezdi. Sadece yazmalarda mevcut olan bu durumu bize aktarmış olsaydı bu dahi yeterli olurdu. Bunu yapmak da bir muhakkik olarak zaten göreviydi⁵⁸.

⁵⁷ Ahmed Zeki Bâşâ, A.g.e., s. 30-32; Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 79-82; Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, A.g.e., s. 17-19; Omerî, A.g.e., s. 86; Fadîf, A.g.e., s. 190.

⁵⁸ Abdusselâm Hârûn, A.g.e., s. 81; Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, A.g.e., s. 8; Omerî, A.g.e., s. 83.

Metnin diğer kısımlarından ayırt edilmemiş ve satır başı dahi yapılmamış bu başlıklardan bazılarının tezden kopyalanmış halleri aşağıda görülmektedir:

مقدمة (s. 287/4)

وفي جميع التصديقات والنيات² عموماً للشيطان والنفس والهوى³
حظاً⁴ ونصيبة⁵ بل يميل⁶ الكل خالصاً لوجهه⁷ الكريم أنه على
ذلك قد ير وبالاجابة جدير بما تعرفين واعتصامى الزباله عليه
توكلت و اليه ائيبه⁸ مقدمه⁹ في امور ينتفع بها في مسالك

المسلك الأول (s. 304/12)

و منفصل لم يشتهر في تلك البلاد إلا بعض المختصرات منها مثل¹⁰
الفقه الأكبر والامية¹¹ الأرشية¹² و متن العقائد¹³ للإمام أبي
حفصه عير¹⁴ النسنى¹⁵ المسالك¹⁶ الأول¹⁷ من¹⁸ المسالك التسعة¹⁹
في مقالاته الفلاسفة الواقعة تلك المقالات في مقابلة²⁰ جمهور
المتكلمين قالوا إنه تعالى يتصف بالذات العقلية²¹ لأن من تصور

المسلك الثاني (s. 314/8)

عانه عند لامية²² الجاشية²³ و حضور المبصر²⁴ و باقي النبراط²⁵
يجب الأبحار و أن الأعراض النسبية كلها موجودات
خارجية²⁶ المسلك²⁷ الثاني²⁸ في مقالاته²⁹ جمهور المتكلمين
الواقعة تلك المقالات في مقابلة مقالات الفلاسفة قالوا
إنه يجوز وجود عالم آخر مماثل لهذا العالم³⁰ عند الحكيم³¹

المسلك الثالث (s. 321/12)

عندهم بأنه³² معنى يوجب تخصيص³³ المحقولات³⁴
بوجه دون³⁵ وجه³⁶ وقيل صفته ينتفى³⁷ عين³⁸ قامت
بها الجبر³⁹ والاضطرار الملك⁴⁰ الثالث⁴¹ في المقالات
التي اتفق عليها⁴² الفلاسفة و جمهور المتكلمين⁴³ اتفقوا على⁴⁴
أن صانع⁴⁵ العالم واحد لا شريك له لم يلد ولم يولد ولم يكن

المسلك الرابع (s. 325/8)

القديم لا يستند إلى القادر المختار وأن الأبعاد متناهية
 وأنه ينتزع انتقال الأعراض عن محالها وأن التناسخ باطل⁴²
 المسلك⁴³ الرابع⁴⁴ في مقالاته المحترمة الواقعة⁴⁵ تلك المقالات⁴⁶
 في مقابلة مقالاته الأشاعرة قالوا⁴⁷ أن أول ما يجب على المكلف
 هو النظر في معرفته⁴⁸ الله تعالى⁴⁹ وأن النظر في معرفته⁵⁰

المسلك الخامس (s. 360/17)

والخسران⁵¹ لأن الدين عند الله الإسلام أي التسليم والإنياد
 والإعتراف بما جاء عن الله⁵² ورسوله كما جاء⁵³ وعلى ما جاء⁵⁴
 المسلك الخامس⁵⁵ في مقالاته الأشاعرة الواقعة⁵⁶ تلك المقالات⁵⁷
 في مقابلة مقالاته⁵⁸ جمهور⁵⁹ المعتزلة قالوا⁶⁰ إن أول ما يجب⁶¹

Keza, kitapta mezhepler arasında ittifak ve ihtilaf edilen maddelerin başı, muhakkikin de ifade ettiği gibi pek çok yazma nüshada "Söz başları dikkat çekmesi için kırmızıyla yazıldığı" (s. 9–15), hatta bazı nüshalarda maddeler numaralandığı halde, söz başlarına işaret eden bu kırmızılar hiç nazarı itibara alınmamış, madde numaraları da yok edilmiş ve kaldırılmış olduğundan, bu maddeler ve müstakil cümleler birbirine girmiştir. Ayrıca bu maddelerin/cümlelerin sonuna, maddeleri birbirinden ayıracak noktalar dahi konulmamıştır⁵⁹. Dolayısıyla muhakkik bize, metni rahat okuyup anlamamızı sağlayacak herhangi bir yardımda bulunmak şöyle dursun, aksine metni okunmaz ve anlaşılmaz kılmak için tabir caizse elinden geleni yapmıştır.

bf. Tahkikte Kullanılan Metodun ve Kısaltmaların Verilmesi

Yine tahkikte yapılacak işlerden birisi de eserin tahkikinde izlenen yöntemin maddeler halinde belirtilmesidir⁶⁰ ki, biz bunu da elimizdeki kitapta görmemekteyiz. Pek çok yazmada olduğu gibi el-Mesdlik'in yazmalarında da bir takım kısaltmalar kullanılmış, muhakkik metinde bu kısaltmaların açılımını verdikten sonra, gerekmediği halde ayrıca dipnotlarda da nüsha farkı olarak göstermiştir. Bu kısaltmalara sadece birkaç örnek⁶¹:

⁵⁹ Makalenin sonuna muhakkikin yazımına örnek olmak üzere tezden iki sayfanın fotokopisi konulmuştur.

⁶⁰ Omeñ, A.g.e., s. 86; Fadlî, A.g.e., s. 148-149, 214.

⁶¹ Ahmed Zeki Bâşâ, A.g.e., s. 30-32; Beşşâr 'Awâd Ma'rûf, A.g.e., s. 17-19; Fadlî, A.g.e., s. 190.

Sayfa	Satır	Metindeki hali	Dipnotta gösterilişi	
297	11	حيثئذ	ح	
320	3	فحيثئذ	فح	s. 419/17'de tekrar
400	1, 6	محال	مع	
400	7	المطلوب	المط	
400	7	لا تُسَلَّم	لا تم	
400	9	ممنوع	مم	
493	18	أيضا	ايض	

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, ecdadımızın eserlerinden birisinin bir doktora çalışmasına konu edilmesi son derece memnuniyet verici bir durumdur. Ancak yazma eserleri tahkik ederken de uyulması gereken bir metodun olacağı tabiidir. Bu metoda titizlikle uyularak yazmaların tahkikinin yapılması gerekir. Ele alıp incelemeye çalıştığımız adı geçen eserde bunun yapıldığını söyleyebilmek güçtür. Özellikle de, eserini yazdıktan sonra düzeltmek ve gerekli ilaveleri yapmak için yeterli vakit bulamadığından dolayı eserini istinsahdan çeken, çoğaltılmasına müsaade etmeyen Mestcizâde gibi titiz birisi, eserinin başına yukarıda örnekleriyle anlatmaya çalıştığımız hususların geleceğini, eserinin tabir caizse kuşa çevrileceğini bilseydi herhalde bu eserini yazmaktan vazgeçerdi.

قلت في ذكر الإمام الهمام¹ محمد بن جرير الطبري في تفسير² الكبير عند قوله تعالى. فلما جن عليه الليل رأي³ كوكبا. الآية. كما يرد في الكلام المنقول عن الباقر⁴ وأَنَّ الصغائر إذا صدر عنهم بعد النبوة يشترط التنبية عليه لينتموا عنه⁵ وأتته وإن لم يفتح له صلى الله عليه وسلم الجمل بالرأي والرجحان في الأحكام الشرعية إلا أنه لا يمنع عقلا⁶ وأَنَّ الرُسُل عليهم السلام أفضل من الملائكة⁷ مطلقاً.

قلت وقد نقل عن الإمام أبي حنيفة⁸ رضي الله عنه⁹ التوقف في هذه المسئلة¹⁰ وأَنَّ الدربة لا يشترط بالأمور الثلاثة أذ¹¹ الأربعة¹² التي شرطها المعتزلة في قبولها. وأَنَّ الإمامان بعد التصديق الرسول فيما علم¹³ بحيثه¹⁴ به ضرورة فتفصيلاً¹⁵ فيها علم تفصيلاً وإجمالاً فيما علم إجمالاً وأَنَّ الإقرار بشرط إجراء أحكام الإسلام¹⁶ وأَنَّ نصب الإمام واجب شرعاً لا عقلاً¹⁷ وأتته يشترط في الزمة¹⁸ أن تكون من قرين¹⁹ والعجبة²⁰ أنه توابع²¹ لعبد²² الرحيم بن²³ محمد²⁴ بن²⁵ الأشعث بن²⁶ الأمامة²⁷ في عهد الحجاج وأَنَّ التابعين له²⁸ (بالغوا اربعين الفاً وفيهم من عظماء²⁹ التابعين وقرائهم³⁰ وفقهائهم³¹ من لا يحصى مع أن عبد الرحيم هذا كندى لا قريني وقد وقع في بعض طرق الحديث³² أعني³³ الأئمة³⁴ من قرين³⁵

1. K' da
2. تفسيره
3. رأ
4. I, A, BA, E2
5. H, K, IS, de kuraide
6. الصغائر
7. K, BA, H
8. E1, de kundan contra
9. M: الرنبيا
10. I, H: الملكة
11. M: أحييته
12. H, E2
13. I, K, B' de
14. A, K, BA, IS, I' de
15. E2, I, BA, IS, H, K, A' da
16. I, K' da
17. E1, de kundan
18. BA' da
19. R' de kundan
20. K' da ve H' da bus.aya

var: معناه انهم هم عظماء التابعين
 والعجبة أنه توابع لعبد الرحيم بن الأشعث بالامامة في عهد الحجاج وأَنَّ التابعين له بالغوا اربعين الفاً وفيهم من عظماء التابعين وقرائهم وفقهائهم من لا يحصى مع أن عبد الرحيم هذا كندى لا قريني وقد وقع في بعض طرق الحديث من قرين ما استقاموا.

(395) / 425

تعالى¹ واجب² وأنت لا يجوز قيام العرض بالعرض وأنت لا بقاء للأعراض³ بل يتجدد أنا فانا⁴ وأنته واسطة بين الثبوت والوجود وأنته لم يثبت المنزلة بين الكفر والإيمان وأنت المحذور ليس بمنشئ⁵ وأنت العين والسيئر حق وأنت لا يقع التكليف بما لا يطاق.

قلت هذا⁶ مبنى على أن النزاع في الجواز⁷ كما هو المفهوم كلام بعض المحققين ويفهم من كلام البعض أن النزاع⁸ في الوفوع⁹ ربه يشترط كلام التوضيح أيضا¹⁰ وأنت ليست¹¹ الصغيرة¹² بواجب¹³ الحفو البتة بل هي في شبهة الله تعالى¹⁴ وأنت قبول التوبة فضل لا واجب وأنت البتة¹⁵ ليست بواجبة.

قلت وطائفة من حنفية ما وراء النهر قالوا

أنت واجب الوفوع¹⁶ وأنت صاحب¹⁷ التبصرة¹⁸

فصاحب الخمدة منهم¹⁹ وأنت الأنبياء²⁰ متصرون عن الكبار²¹ بعد الوحي²² وأنت قبل الوحي فلا دليل على

إمتناع صدورها²³ وأنت يجوز صدور الصغائر²⁴ عن الأنبياء²⁵ سمعنا²⁶ أن النظر الصحيح²⁷ كاف في معرفة الرب تعالى²⁸ وأنت طريق معرفة الله تعالى²⁹ إنما هو النظر³⁰ وأنت صاحب الكبيرة³¹

- تتجدد: EA, يتجدد: K, 3. بالاعراض: M, 2. ماعى de H, A, 1. الجواز: A, 5. «صاحب التبصرة» صاحب منسبته de K, 4. ماعى de I, 6. ماعى de IS₂ منسبته «الجواز... النزاع» النزاع. EA, A, E₂, I, IS₁, IS₂, 7. «أنت» منسبته منسبته بواجبية: EA, 8. ليس: IS₂, 9. ماعى de H, K, E, 10. «بتة» IS₁, 11. ماعى de EA, 12. IS₁, 13. هو: A, B, 14. ماعى de I, K, H, IS₂, 15. «الأنبياء» منسبته de IS₁, 16. ماعى de IS₂, 17. الكبار: A, E₁, E₂, 18. ماعى de I, K, H, IS₁, IS₂, 19. الصغائر: A, B, E₁, E₂, R, 20. ماعى de A, B, EA, E₁, «تعالى» 21. ماعى de A, B, R, «تعالى» 22. «تعالى» 23. ماعى de A, B, R, «تعالى» 24. «تعالى» 25. ماعى de A, B, R, «تعالى» 26. «تعالى» 27. ماعى de A, B, R, «تعالى» 28. «تعالى» 29. ماعى de A, B, R, «تعالى» 30. «تعالى» 31. «تعالى»

YAZMA ESERLERİN TAHKİKİNDE METODOLOJİK PROBLEMLER

("Mestcizâde'nin 'al-Hilâfiyyât bayna al-Hukama' ma'a al-Mutakallimîn va al-Hilâfiyyât bayna al-Mu'tazila ma'a al-Aşâ'ira va al-Hilâfiyyât bayna al-Aşâ'ira ma'a al-Mâturîdiyya' Adli Eseri" Ömeği)

METHODOLOGICAL PROBLEMS IN EDITION-CRITIQUE OF THE MANUSCRIPTS

Yrd. Doç. Dr. Seyit Bahcivan

-Case Study on MESTCIZADE'S WORK named 'al-Hilâfiyyât bayna al-Hukama' ma'a al-Mutakallimîn va al-Hilâfiyyât bayna al-Mu'tazila ma'a al-Aşâ'ira va al-Hilâfiyyât bayna al-Aşâ'ira ma'a al-Mâturîdiyya'

Edition-critique of the manuscripts has its rules and methodology. There are some studies by the experts in this field. In this article we have attempted to make some points on the Ph.D. dissertation mentioned above from the point of view of the edition-critique rules of the manuscripts.

مشاكل منهجية في تحقيق المخطوطات

(نموذج الكتاب المسمى 'الخلافيات بين الحكماء مع المتكلمين والخلافيات بين المعتزلة مع الأشاعرة والخلافيات بين الأشاعرة مع الماتريدية' لمستحي زاده)

إن تحقيق التراث أمر له شأنه وخطورته، وله منهج متبع، ومصادر ألفت من قبل متخصصيه، تبيين فيها الخطوات التي يجب أن يقوم بها المحقق أثناء عمله. والذي يريد أن يقوم بالعمل في مجال تحقيق التراث عليه أن يطلع على تلك المصادر، ويتبع ذلك المنهج في عمله. وهذا المقال يحاول أن يُقِيمَ قِسْمِي 'المقدمة' و'تحقيق النص' فقط من الأطروحة المقدمة لمعهد العلوم الاجتماعية بجامعة أنقرة بالعنوان المذكور بين الهالين أعلاه، من منظور منهج تحقيق التراث.

الكلمات المفتاحية: تحقيق، خلافيات، مستحي زاده، مسلك.